

Egy udvarhelyi vonatkozású népballada

Az 1980-as években a kányádi általános iskolában tanítottam magyartanárként. Iskolánkban komoly hagyománya alakult ki a népi kultúra elemei megmentésének, áthagyományozásának. Ezt sokoldalú gyűjtőmunka szolgálta, változatos módszereket használtunk, érdekes tevékenységeket szerveztünk a cél elérésére. Ebben az önművelő, önépítő tevékenységben a petki származású V–VIII. osztályos tanulók jártak az élen. Általuk figyeltem fel Petek rendkívül gazdag népművészetére, a népköltészetben megnyilvánuló kreativitására. Nagy örömmre szolgált, hogy a faluban több mint ötven népballadára bukkantam, hibátlan szöveggel, dallammal, énekelt változattal. Ennyi élő balladát már akkor se lehetett találni akárhol. Köztük volt a *Doktor Imre Domokos* címen emlegetett ballada is, amelyet most bemutatok.

Petek, Székelypetek (Petecu, Patsch) Hargita megye délnyugati csücskén fekszik, Kányád községben, Székelyföld Brassó megyével határos peremfaluja. Ettől délre már csak román és szász települések vannak. Egy, a néprajzban használatos modell, a vízgyűrű modell szerint, minél elszigeteltebb, minél távolabb van egy település a centrumtól, fő kulturális központtól (esetünkben ez Budapest lenne), annál hagyományőrzőbb. Petekre, a petkiekre ez az elmélet mindenképpen érvényes. Jellemzőjük az összetartozás érzése, a népművészet, kulturális értékek megbecsülése és ápolása. Az 1950-es években a falunak országos hírnevű énekkara, kórusa volt. Valamivel később nagy sikerrel szerepeltek különböző alkalmakkor a petki lakodalmassal. Iskolások és felnőttek mindig szívesen és lelkesen segítenek, hogy minél többet összegyűjtsünk a falu gazdag népművészetéből.

Dr. Imreh Domokos sebész főorvos, igazgató volt a székelyudvarhelyi kórházban. Ő hozta létre 1899-ben a jól menő, maig egyre fejlődő sebészeti osztályt. Köztisztelőben álló személyiség volt, Tamási Áron, dr. Bakk Elek, Jodál Gábor zeneszerző és Tompa László baráti köréhez tartozott. Imreh doktornak magánkórháza is volt Udvarhelyen, a vár mellett, amely később, a harmincas években szanatóriumként szolgált, majd a közelmúltban Caritas központ lett. A doktor sok embert meggyógyított, sok család gondolt hálával rá. Egy ilyen szeretetre méltó személybe nem csoda, hogy szerelmes lett balladánk hősnője.

Doktor Imre Domokos (A főorvosba szerelmes lány)

A kórház udvara de kavicsos,
Azon sétál doktor Imre Domokos.
Éles kés és fecskendő a kezébe,
A jó Isten szabadítson meg tőle.

Ha bemegyek a kórház kapuján,
Jön a szóra, s mutassa az irodát.
Jobbra tessék, balra írják a nevet,
Ápolónő készíti a fekhelyet.

Ha bemegyek az operáló szobába,
Ráfektetnek az operáló asztalra.
Főorvos úr, volna egy nagy kérdésem:
Életemhez lehet-e reménységem?

Bízzál, kislány, bízzál a nagy Istenbe,
Imádkozzál fel őhozzá, az égbe.
Jaj, Istenem, még az orvos se biztat,
Hát én akkor életemben hogy bízzak.

Kilenc óra, csengetnek a vizitre,
A főorvos siet az emeletre.

Felveszi a hosszú fehér kabátját,
Úgy hallgassa a betegek jajsavát.

Ha bevisznek a kórház ajtaján,
A sok beteg reám veti az arcát.
Kévéncsian kérdik tőlem, mi bajom,
Jaj, Istenem, azt még magam sem tudom.

Halálmadár szállt a kórház falára,
Meghal innet valaki nemsokára.
Én halok meg, mert megöl a szerelem,
A kórházban a főorvost szeretem.

Énekelte: Nagy Kálmánné János Margit, 36 éves, Petek, 1984. január 20.
Gyűjtötte: Lőrincz József

Kétségtől a beteljesületlen szerelem az egyik legmélyebb lelki tragédia, igazi balladatéma. A hős lelki gyötrelméről, boldogtalan, viszonzatlan szerelméről szóló ballada a „cselekmény” helyszíne rögzítésével kezdődik. Az *udvarhelyi kórház* ez a hely, és az első szakaszban mindjárt meg is jelenik a betegek gondozásával elfoglalt főorvos, *doktor Imreh Domokos*. A kórházi élet képei, mozzanatai következnek, a belsővé vált cselekmény a lélek mélyén, az érzelem szintjén halad előre. Remény és reménytelenség közötti vergődés ad a sorjázó szakaszoknak szaggatottságot. Nem ismerjük meg az előzményeket, balladai homály uralkodik a szövegben, csak az utolsó sorban fogalmazódik meg csattanószerűen, hogy a halálos betegem női személy, és reménytelenül szerelmes a főorvosba. Reménytelen vágya az a halálos betegség, melyből kigyógyulni nem lehet.

A verssorok jól gördülő, háromütemű tizenegyes sorok (4/4/3), melyek, helyenként, tizenkettesbe váltanak át. A népi költészetre jellemző páros rímek tagolják jól érezhető ritmikái egységekre a szöveget. Helyenként a székely tájnyelvre jellemző szóhasználatot, beszédjellezőket figyelhetünk meg. Ilyen a *kévéncsi* (kíváncsi), *innet* (innen) forma és a kórház szó tájnyelvi alakja: *kórház*. A *szóra* román kölcsönszó jelentése: nővér, ápolónő. Kevésbé igényes, beszélt nyelvi alak a *mutassa* (mutatja) és a *hallgassa* (hallgatja) realizáció. Új stílusú, helyi ballada lévén, az énekelt változatban megfigyelhető a feszes, csárdásszerű ritmus. A dallam azt is bizonyítja, hogy helyi személy vagy közönség alkotta, hisz az egyértelműen petki témájú Bíró Margit balladáját is erre a dallamra énekelik.

Ez a balladaváltozat kiváló lehetőség a néprajz által vizsgált lokalizálódás, adaptálódás, terjedés jelenségének megfigyelésére. Sok balladagyűjteményt tanulmányoztam, nem egyben talákoztam a kórházban szenvedő hős bemutatásával, de ezek mind legények, katonák voltak. Pl. a *Háromszéki népballadák* című gyűjteményben a 261–267. számú balladákhöz, a *Szatmári népballadák* című balladás könyv 113–117. számú változataihoz, az *Álomvíz partján* című, Feketeügy vidéki magyar népballadákat tartalmazó kötetben a 111–112. számú szöveghez, a leggazdagabb népballada-gyűjteményünkben, a Kallós Zoltán gyűjtötte *Balladák könyvében* a 211., 212., 213. számú balladához hasonlít pár sor, fordulat a tanulmányozott balladában. A kutatók szerint ezek a balladaváltozatok mind a *Kórházban* témacímhez sorolhatók. Valószínű, hogy a már általánosan ismert fordulatokat, motívumokat használta valaki tragédiája elpanaszolására. Így született ez az egyedi változat, amelyben női személy a szenvedő hős. Hálás vagyok a sorsnak, hogy lehetővé tette, hogy megismerjem és bemutassam ezt a szomorú történetet. Így válik, válhat egyre sürűbbé ismert népballadánk hálójának rendszere.

A közel harminc éve gyűjtött petki balladák magnóra énekelve, füzetbe lejegyezve olyan támogatókra várnak, akik anyagiilag segítenék kiadásukat, könyvbe való mentésüket, közkinccsé tételüket.

Lőrincz József